

بررسی معشوق در کلام مولانا شرف‌الدین رامی

فاطمه شه کلاهی^۱

دانشگاه شیراز، فارغ‌التحصیل رشته پژوهش هنر / graphica66@yahoo.com

چکیده

وصف زیبایی معشوق از رایج‌ترین موضوعات ادبیات فارسی است که در تغزلات، ادب غنائی و عرفانی جلوه‌های خاص آن نمود یافته‌است. *انیس‌العشاق* تألیف مولانا شرف‌الدین رامی از مهم‌ترین سرآپانامه‌هایی است که ساختار محتوایی آن براساس دیدگاه شاعران فارسی‌زبان و عرب‌زبان به معشوق در شعر فارسی و عربی است. موضوع این پژوهش بررسی معشوق در کلام مولانا شرف‌الدین رامی است و هدف از آن شناخت جایگاه و مقام معشوق و توصیفات زیبایی‌شناسانه در وصف معشوق در کتاب *انیس‌العشاق* است. در این راستا سعی شده است تا به این سؤالات پاسخ داده شود: ۱. توصیفات زیبایی‌شناختی معشوق در کلام شرف‌الدین رامی چگونه قابل تبیین است؟ ۲. نوع و جایگاه معشوق در کلام شرف‌الدین رامی چگونه است؟ این پژوهش از نوع بنیادی و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. روش جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت اسنادی (کتابخانه‌ای) است. این پژوهش نشان می‌دهد که شرف‌الدین رامی با استناد به آثار شاعران قرن پنجم تا هشتم هجری و هماهنگ با نظریه فرمی، زیبایی معشوق را در قامت بالا، گیسوی سیاه و مجعد، پیشانی بلند، ابروی کمانی، چشمان سیاه و بادامی، مژگان تیز و بلند، صورت گرد و سپید و گاه به‌همراه خط، بینی قلمی و باریک، خال سیاه و کوچک، لب قرمز و کوچک، دندان‌های سفید، دهان کوچک، چانه گرد، سینه پهن، ساعد و ساق ظریف، انگشتان باریک، گردن پُر و میان باریک می‌داند. همچنین مولانا رامی منطبق با نظریه فرمی به زیبایی ذهنی و باطنی معشوق - فضائل اخلاقی و صفات شخصیتی - توجهی نداشته است. او گاه معشوق را زمینی و عینی، گاه آسمانی و معنوی و گاه تلفیقی از این دو می‌داند.

واژه‌های کلیدی

ادبیات فارسی، شرف‌الدین رامی، *انیس‌العشاق*، معشوق

۱. مقدمه

یکی از موضوعات اساسی در ادبیات فارسی، معشوق و وصف زیبایی‌های آن است که در تغزلات و ادب غنائی و عرفانی نموده‌های مختلف آن جلوه‌گر می‌شود. این مسئله خود موجب به‌وجود آمدن نوع خاصی از آثار در سنت ادب فارسی به آن «سرآپانامه» شده است که موضوع آن‌ها وصف جمال معشوق است. «انیس‌العشاق» یکی از این سرآپانامه‌هایی است که مولانا شرف‌الدین حسن بن محمد رامی

تبریزی معروف به رامی آن را به‌نام سلطان معزالدین ابوالفتح شیخ اویس جلایری (حک ۷۵۷-۷۷۶هـ.ق / ۱۳۵۷-۱۳۷۴م) در مراغه تألیف کرده است. این اثر که در سنت ادب بلاغی نیز جایگاه ویژه‌ای دارد، عمدتاً تقلیدها و تحریرهایی از کتاب‌های بلاغی پیشین- حدائق‌السر و المعجم فی معاییر اشعار العجم- است. همچنین ساختار محتوایی کتاب براساس دیدگاه شاعران فارسی زبان و عرب زبان به معشوق در شعر فارسی و عربی است.

موضوع این پژوهش بررسی معشوق در کلام مولانا شرف‌الدین رامی است و هدف از آن شناخت جایگاه و مقام معشوق و توصیفات زیبایی‌شناسانه در وصف معشوق در کتاب *انیس‌العشاق* است. همچنین در این راستا سعی شده است تا به این سؤالات پاسخ داده شود: ۱. توصیفات زیبایی‌شناختی معشوق در کلام شرف‌الدین رامی چگونه قابل تبیین است؟ ۲. نوع و جایگاه معشوق در کلام شرف‌الدین رامی چگونه است؟ این پژوهش از نوع بنیادی و به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت مطالعه اسنادی (کتابخانه‌ای) است.

سابقه تحقیق در زمینه شرح اوصاف معشوق در اشعار و سنت ادب فارسی در دو گروه قابل بررسی است. نخست پژوهش‌هایی هستند که در بستر تاریخ ادبیات فارسی به جایگاه و مقام معشوق در سبک‌های مختلف ادبی توجه کرده‌اند؛ مثلاً در کتاب *سبک‌شناسی شعر*، شرحی از مقام نازل معشوق در سبک خراسانی و مقام والای آن در سبک عراقی داده شده است [۱] یا در کتاب *شاهد بازی در ادبیات فارسی* به جنسیت معشوق در ادوار تاریخی شعر فارسی اشاره شده است [۲]. در فصلی از *صور خیال در شعر فارسی* و به‌طور پراکنده در کتاب *سیر غزل در شعر فارسی* به تأثیر عنصر ترک و زندگی سپاهی در توصیف معشوق پرداخته شده است [۳ و ۴]. دسته دیگر از پژوهش‌ها که حجم زیادی از تحقیقات را شامل می‌شوند، اختصاصاً به بررسی چهره و اندام معشوق در اشعار شاعران کلاسیک و معاصر می‌پردازد. از جمله بررسی ویژگی‌های ظاهری و رفتاری معشوق در اشعار رودکی [۵]، انوری [۶]، شمس تبریزی [۷]، سعدی [۸]، حافظ [۹] و غیره. این دست از مطالعات به موضوع این مقاله نزدیک‌تر می‌نماید ولی با وجود تعدد زیاد آن‌ها، به‌طور خاص به سرآپانامه‌ها که تماماً مشتمل بر شرح زیبایی معشوق است توجه‌ای نشده است.